

Ville vesten

Av tannlege Nils Jacobsen

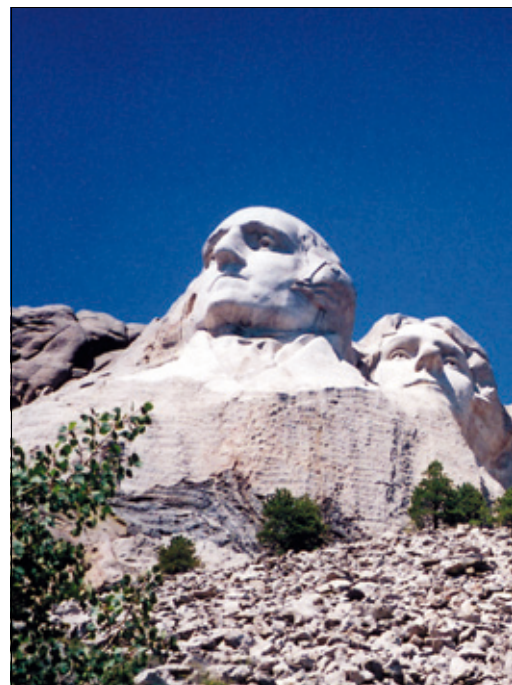
Det hevdes at George W. ikke har det minste mot å bli kalt cowboy, selv om han ikke kan ri. Jeg kan heller ikke ri, men har likevel lyst til å oppleve westernkulturen slik den arter seg i dag. Fjellstatene vest for Minnesota med sine nasjonalparker og reservater må egne seg godt for dette formål, så jeg starter opp leiebilen på Interstate 90 med utgangspunkt i Minneapolis.

South Dakota og Wyoming

Det utskjelte USA har klart å skape en nasjon av vidt forskjellige raser, religioner og kulturer. Bare når det gjelder såkalte Native Americans har amerikanerne ennå ikke funnet en god balanse mellom bevaring av den gamle kulturen og integrering i det moderne samfunn. Reservatene blir ofte triste oppbevaringssteder. Til gjengjeld er presentasjonen av urfolket på museer og kultursentre ofte meget tiltalende.

AKTA LAKOTA MUSEUM OG KULTURSENTER

• Et slikt senter finner jeg i Chamberlain, South Dakota. Her fremstilles Lakotaindianernes liv i fortid og nåtid. Lakota er en Sioux-variant som hadde stor utbredelse i denne regionen. En diger bisonokse ved inngangen slår an tonen. Guiden, i kledelig «bunad» og med umiskjennelige trekk av urinnvåner, gir seg god tid til å forklare bakgrunnen for tablåer, tavler og tekster, mens brukskunst og tekstiler vitner om lakotaenes ferdigheter. Særlig vekt blir lagt på de såkalte fredspipene fra Pipestone, som er et steinbrudd i nærheten. Det hadde seg slik at Den Stor Ånd, i form av en stor fugl, formet en pipe av rød stein og meddelte sitt folk at steinen var det stoff som alle er skapt av. Hele folket måtte røke steinpipe til hans ære. De røde fredspipene fikk stor prestisje som

seremoniell rekvisitt, godt forankret i indianernes mytologi og levesett.

Også den såre delen av historien med svik og brutte avtaler, kommer godt frem, men beretningen om hvordan lakotaene fulgte bisonflokkene er kanskje mest fascinerende. Likheten med samer og reinsdyr er påfallende. Samer vet ikke guiden så mye om, men jeg får stukket i hendene en hel lærebok i hvordan bisonen kunne utnyttes. Det tok 18 bisonskinn for å lage en *tepee*, en lavvo. Men hvordan får de til å lage så flott stoff, spør jeg og ser på klesdrakten hennes. Det får vi fra Kina, sier hun, men mønstrene er våre egne. Her også, tenker jeg.

KEVIN KOSTNER OG TA TANKA

(«BISONOKSE») • Oppe i fjellene lenger vest i South Dakota finner jeg Kevin Costners Ta Tanka, et lite museum der temaet nettopp er bisonens historiske betydning. Hans film «Danser med ulver» ble tatt opp i denne staten. I friluft samme sted finnes digre skulpturer av bisoner og jegere, mens Costner selv sitter inne og forteller om bakgrunnen – på video. Indianerne hadde opprinnelig en viss kontroll med bisonen, men så satte europeernes pelsjakt og brucellose inn, og bisonen forsvant. I dag finnes bison bare i de store nasjonalparkene eller som oppdrettsdyr,

Kevin Costners Ta Tanka-museum har en fin samling av jegere og bisonokser. (Ta Tanka = bisonokse).

Mount Rushmore med ansiktene til presidentene Washington, Jefferson, Roosevelt og Lincoln.

men du kan få den servert som «buffaloburger». «Buffalo» ble en vanlig betegnelse på bisonen, selv om egentlige bøfler ikke fantes i den nye verden.

Missouri-elven deler South Dakota i flatmark og sjøer i øst og fjellandskap i vest. I øst forsvant jordsmonnet i massive støvstormer etter langvarig tørke i 1930-årene. «The Dust Bowl» førte til at mange flyktet til California, noe som var tema i John Steinbecks roman: «Vredens druer». I de vestlige fjellområdene finnes reservater og nasjonalparker som Badlands og Black Hills. Her er det ikke bare landskap og flora å verne, men dyreliv, fugleliv og paleontologi. I tidligere tider fant de også gull her.

CRAZY HORSE OG MOUNT

RUSHMORE • Black Hills-fjellene var hellige for urinnvånerne. Det skulle mye kamp over brutte avtaler før de gav opp dette området. «Crazy Horse» var en kjent høvding, som til slutt ble stukket ned bakfra. Han æres nå ved en gigantisk rytterskulptur som skytes ut i fjellet i nærheten av et omfangsrikt kunst- og kultursenter. Foreløpig er bare det 30 meter høye hodet ferdig. Selve hesten skal bli 70 meter. Det er et prosjekt som går over generasjoner.

Ideen om å skyte ut skulpturer i fjellet er ikke enestående. Ikke langt herfra, på Rushmorefjellet, finner man de kolossale steinskulpturene av amerikanske presidenter som sto ferdige i 1941. Ansiktstrekken til Jefferson, Washington og Teddy Roosevelt, og senere Lincoln, er lett gjenkjennelige. Det er svære dimensjoner. Nesen til Lincoln er syv meter lang. Ingen kan ha unngått å se avbildninger av Mount Rushmore, og noen husker nok også en forfulgt Cary Grant som klatret nedover presidenthodene i Hitchcocks «North by Northwest». Selv blir jeg likevel nesegrus imponert på stedet og lar meg villig lede langs sokkelen sammen med en hærske av amerikanere, mens lakotaer sitter utenfor sine tepees og demonstrerer sitt dagligliv. Dette er amerikansk grunnskolepensum.

DEVILS TOWER • Black Hills strekker seg et stykke inn i den neste staten i vest: Wyoming. Der finner man det såkalte «Devils Tower», et naturfenomen som ble innviet som National Monument av Teddy Roosevelt i 1906. Det er et rundt steintårn som er dannet ved at smeltet magma er blitt stående igjen som søyler etter at sedimentære lag er erodert. Native Americans har langt mer poetiske legender om hvordan dette naturfenomenet oppsto. Devils Tower rager 300 meter opp fra basis. «Nærkontakt av tredje grad» ble spilt inn i disse omgivelser.

Det tar en times tid å gå rundt tårnet mellom ponderosatrærne og betrakte dyre- og fugleliv. Betegnelsen «Devils Tower» er neppe noe som indianerne har funnet på. For dem er tårnet like hellig som Ayers Rock for aboriginene. På enkelte trær har de hengt opp fargerike tøyfiller som bønnesyntoler. Jeg har ingen problemer med å være animist i slike omgivelser og henger opp min egen personlige bønn. La meg komme helskinnet gjennom det kompliserte nettverk av skilter og filer på innfartsveiene. Og bønnhørt blir jeg.

Det er lov å klatre her for dem som registrerer seg. Ungdommer av begge

kjønn tar seg godt ut i solskinnet med sine reip og nagler når de diskuterer hvilken rute de skal velge. Og langt der oppe øyner man de første i aksjon. «Galimatias», sier min sidemann, som har kikkert, og «chipmunk» svarer han når jeg spør hva slags dyr som piler bortover. Javelja. Men jeg gjenkjenner «bald eagle», nasjonalfuglen, høyt der oppe og hører gresshopper i aksjon. De spiller nok på en annen frekvens enn hjemme, for der har de stilnet av. Men klapperslangene som det advares mot, ser jeg ikke noe til.

Rocky Mountains

BIG HORN NATIONAL FOREST •

Vestover de lokale veiene i Wyoming passerer man Sundance, byen der Sundance Kid drev sin svindel med å svi-merke andres kveg for salg. Robert Redfords «Sundance festival» foregår imidlertid ikke her, men i Park City i Utah. Det er tidlig høst så jeg kan legge ruten gjennom den berømte Big Horn National Forest, på grensen av Montana, der veiene svinger seg i 8–10 000 fots høyde. Handlingen i filmen «Brokeback Mountain» er lagt hit. Det knaker i øregangene og skiltene advarer mot bremsesvikt og stengte vinterveier, men såpass tidlig på høsten kan man nyte villmarken trygt. Det gjør også et betydelig antall motorsyklistene som ligger flate i svingene her oppe. Dette kan de. Selv er jeg glad for å ha fire hjul og erfaring fra Geiranger. Enkelte steder finnes turistsentre av grovkalibret tømmer, med villmarkssuvernirer, vennlige mennesker og dobbel bensinpris.

CODY, BUFFALO BILL OG RODEO •

En særlig belønning er å komme frem til Cody, byen som har fått navn etter William Cody, eller Buffalo Bill, som han ble kalt. Han var en foretaksom mann som ble berømt over hele verden for sitt westernshow. Byen har satt opp et helt museum over hans meritter. Selv spanderer jeg et rom på Irma, det gamle trehotellet hans. Her har de rendyrket cowboykulturen og setter til og med i scene en daglig pistolduell til turistenes underholdning.

Cody skryter av å være rodeohovedstad, og i kveld arrangeres intet mindre enn verdensmesterskap. Jeg skaffer meg sentral sitteplass der rytterne forbereder seg, og føler god gammeldags første-gangsspenning! Showet begynner med defilering av Stars and Stripes, til hest, i rasende fart. Det samme gjøres med Coca Cola og andre sponserers flagg. Så er det cowboyens bønn og stående nasjonalsang med hånden på hjertet. Deretter raser det inn uniformerte jegere, som huker seg ned og sikter rundt seg med gevær. Når klovnen så har plassert noen replikker, starter det sportslige med «bareback»-ridning på hest og okse. Okse er nok verst. Man får holde seg fast bare med én hånd og må sørge for å sitte så langt frem på dyret at man ikke blir slynget av i første jump. De åtte sekundene, som er minimumstiden, virker ganske lange under slike omstendigheter. Alle ryttere blir slengt av før eller siden, mørbanket og haltende.

Så er det «roping»: å kaste lasso på løpende oksekalver, få dem over ende og surre føttene sammen. Det skjer så raskt at jeg ikke klarer å se hvordan rytterne kommer seg av hesten. Og knøttsmå gutter rir rundt tønner, som båter ved kappseilas. Det sakkyndige publikum forklarer meg finessene. En ungdom spanderer øl og et eldre par vil omvende meg til Jesus med en rørende historie fra rodeomiljø. Hvem som ble verdensmester? Det vet jeg ikke. Lyn, torden og regnvær gjorde om arenaen til gjørme og meg til en hutrende skikkelse som med nød og neppe kom seg i hus. Det er tross alt høyfjell og høst.

YELLOWSTONE • Fra Cody er ikke veien lang over fjellet til Yellowstone nasjonalpark, som strekker seg inn i Montana og Idaho. Her finnes det meste av amerikansk flora, fauna og

naturfenomener. Park rangeren råder meg til å velge en rute rundt Yellowstone-sjøen, som ligger stille i øyeblikket, men som kan hisse seg farlig opp på et øyeblikk. Ruten sikrer meg nærhet til den lokale grand canyon og en mengde dampende varmekilder med den berømte geysiren «Old Faithful» i spissen. Ikke tråkk utenom stien, da blir du slukt! Der står hundrevis av mennesker og venter på neste utbrudd, som kommer før jeg forstår hva som skjer: Tretti tusen liter kokende vann spyttes ut og blir til kokende damp.

Dyrene skal helst ikke kjøres ned og de besøkende skal helst ikke bli maltraktert av uberegnelige villdyr. Varselskiltene er ikke til å ta feil av: «Warning. Many visitors have been gored by buffalo». Selv ser jeg bare en rev borte på jordet og en tilsynelatende fredelig bisonokse som vil forbi på veien. Folk bruker uker på villmarksferie her. Men jeg har bare noen timer til disposisjon.

JACKSON HOLE • Over fjellet gjennom naboparken Grand Teton slår jeg meg ned i Jackson Hole, en eksklusiv turistby der høyden over havet er like stor som lengden på flystripa. Det er påfallende mye politivakter på veiene. Visepresidenten, Dick Cheney, er hjemme en tur. Den andre lokale toppkjendisen, Harrison Ford, merker jeg ikke noe til. De som virkelig teller her, disponerer sin private ranch som de kan nyte fra hesteryggen. Alt går ut på jakt og friluftsliv. Selv byparken har innganger i alle fire hjørner laget av «antlers», altså gevirer.

Bare frimerker har normale priser, men ved å sprengje budsjettet en smule kan jeg utforske byen fra en motellsuite midt i sentrum. Som svoren proletar og praktiserende antimaterialist må jeg jo skaffe meg rede på hvordan kapitalistene har det, ikke sant? Og de

Alle fire inngangene til byparken i Jackson Hole er laget av gevirer.

har det bra. Jeg kan synke ned i lenestolene og velge og vrake fra et helt parfymeri av ingredienser til bruk i boblebadet. Men hva er *dette* utstyret til? Jeg må konsultere bruksanvisningen: det er til å pusse skytevåpen.

«Hvorfor Jackson *Hole*?» spør jeg innehaveren av en oppstaset forretning som selger utstoppede dyr. Det byen minst av alt minner om er et *høl*. «Når jegerne kom ned fra fjellet i regn og storm var det som å komme ned i et trygt hull her», sier han. Jeg kan få sendt hjem et utstoppet bisonhode, eller en diger brunbjørn. Eller hva med en lenestol i grovt treverk trukket med hårete kuhud? Mannen ser ikke ut som han har noen forhåpninger om en handel og det har han helt rett i.

Utah og Salt Lake City

Jeg følger nok en gang en «scenic road» oppe i 10 000 fot for å komme til Utah. Her er jeg i 4-hjulstrekernes land og forstår sammenheng. Det er allerede

snø på toppene. Park City, der Stein Eriksen bor, ser alt for arkitekttegnet ut for meg, så jeg flykter fort videre til Salt Lake City. Jeg er nysgjerrig på mormonkulturen. Staten Utah er jo et produkt av mormonenes flukt fra Midtvesten etter at deres grunnlegger og profet, Joseph Smith, ble drept. I 1880-årene fikk Smith åpenbaringer, som påla ham å stifte Kirken av de Siste Dagers Hellige. Profeten Mormon og hans folk hadde flyktet over havet fra Jerusalem i tidlig kristen tid og hadde blandet seg med den lokale befolkningen. De slo altså både Leiv og Christofer med god margin! Den oppstandne Jesus var også på besøk her borte. Dette står i Mormons bok, skriftsamlingen som ble formidlet til Smith på gulltavler etter at de hadde ligget nedgravet helt siden Mormons tid. Dessverre har det ikke vært mulig å finne arkeologiske bevis der tavlene var gravet ned, eller DNA-spor blant indianere som kunne tyde på semittisk innblanding. Men her i Utah har mormonene bygget opp en velfungerende stat og en moderne by. Hele byen er pinlig ren. Det er ikke meningen at folk skal gå her, men de få jeg møter til fots, hilser faktisk, som på fjellstiene hjemme.

John Wayne og artikkelforfatteren, Nils Jacobsen.

Gode gamle Ed geleider meg rundt i bil og til fots. Han sper på en slunken pensjon og kan ikke gå så fort, men ellers kan han det meste. Det blir en transportabel forelesning i alle emner fra Mormonenes inntog i Utah til vinterympiaden for noen år siden. Salt-sjøen er bare en rest av en forhistorisk innsjø, uten avløp og med en saltgehalt på noen og tjue prosent. En av innfartselvene har de døpt Jordan. Likheten med den puslete, originale Jordanelven og Dødehavet er ganske veltruffet. Bare knøtt små reker kan leve i sjøen. Eggene høstes og selges til Østen som fiskefôr. Vi ender opp i Kongressen, parlamentet som bare har møter tre måneder av året. Det høres ut som en god idé.

TEMPELKVARTALET • I tempelkvartalet må jeg overlates til ekte mormonere, enten mørkdressede, eldre menn eller tekkelige unge kvinner på opplæring. Her er det ingen westernspor. Tempelkvartalet er mormonenes vatkanstat. Selv vil de nok sette mer pris på å bli sammenliknet med Jerusalem, som de har en stor modell av. At Brigham Young, lederen som førte mormonerne til Utah hadde barn med 16 kvinner tones ned, ellers går navnet hans igjen over alt. Det er 100 år siden flerkoneriet ble slutt. Jeg får med meg en orgelkonsert i Tabernaklet med den berømte akustikken, men har ikke tålmodighet til å vente på søndagskonserten med koret som Sissel Kyrkjebø har sunget med. Til gjengjeld forsøker jeg meg som slektsforsker på det genealogiske sentret, men finner ikke ut noe som jeg ikke visste fra før.

Retur

Jeg må tilbake og legger kursen østover langs Amerikas hovedgate, Interstate 70. Øst for Denver, Colorado, skifter både landskap og virksomhet. Mais- og kornåkrer veksler med solsikke og gebrekkelige oljepumper, mens lokalradioen flyter over av landbrukspriser, diskusjoner om skapelsesberetningen og frustrasjoner over de nyanstatte somalierne, som forlanger bøn-

nefri og ikke vil pakke svinekjøtt på den lokale kjøttfabrikken. Eller hva syns du om drosjesjåfører som ikke vil transportere passasjerer med alkoholholdige drikkevarer? Religionsfrihet? Selvsagt. Men skal det gå ut over arbeid og medmennesker? Nei, sier radiostemmen.

Med andre ord: Her er jeg tilbake i nåtidens traurige virkelighet.

En siste pust får jeg likevel med meg i Iowa, for der ligger barndomshjemmet til den største westernlegenden i USA: John Wayne. Huset til Wayne ser ut som andre hus fra tidlig nittenhundretall. Det interessante er å observere de øvrige gjestenes begeistring for alle memorabilia som finnes her. Folk mumler replikker og diskuterer Waynes rolle som usvikelig patriot. Dette er en kvalitetstime for mange. I virkeligheten flyttet Marion Morrison, som han het, herfra da han var åtte år gammel. Men pytt pytt.

Sluttord

Min ekspedisjon har foregått under lite strabasiose betingelser på kryss og tvers gjennom westernfilmens kulisser. Og det uten å bli jaget av de utålmodige langtransportene, som henger på tilhengerfestet hjemme. Det er i det hele tatt mye lettere å ta seg frem med bil i USA enn i andre land.

I dette moderne westernmiljøet dominerer hvite europeere med hatt, boots og pick-up og stor respekt for naturen. Ingen «Besseggen»-tilstander her. Du finner ikke en sigarettstump en gang rundt om på nasjonalparkene. «Slavene» er gyldne, vasker gulv og snakker spansk, mens urinnvånerne holder seg i ro i sine reservater, om de da ikke er museumsvoktere. Definitivt intet Obamaland, men initiativet, pågangsmotet og fantasien fornekter seg ikke. Hvem andre enn amerikanere kunne finne på å kle fasaden på rådhuset med bilder fremstilt av fargesprakende maiskolber, nye hvert år? Det gjør de i Mitchell, South Dakota. «The Corn Palace» kaller de det, eller som andre sier: verdens største julenek!